

MEVLÂNÂ'NIN SIRLARINI MESNEVÎ'NİN ALTINCI BEYTİ ÜZERİNDEN OKUMAK

Emre VURAL*

Özet

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin tasavvufî öğretilerini mistik bir yolculuk içerisinde çeşitli simgelerle okuyucusuna sunduğu *Mesnevî-yi Ma'nevî*, tasavvuf edebiyatının en seçkin örneklerinden birisidir. Altı ciltten oluşan bu hacimli eser, derin manevî anlamlar içeren ahlakî hikâyelerin yoğun şekilde işlendiği bir klasiktir. Hem Mevlânâ'nın şöhretinden dolayı hem de Mevlevîlerin teşkilatçı yapıya sahip olmaları hasebiyle *Mesnevî*, farklı mekânlarda çağlar boyunca okutulan, üzerinde düşünülen, yorumlamalar yapılan bir eser olarak karşımıza çıkar. Sahip olduğu derin anlamlar ve alegorik yapısı sebebiyle de *Mesnevî* her dönemde yeni bakış açılarıyla sûfiler ve araştırmacılar tarafından şerh edilmiş, derinliklerde kalan yeni anlam katmanları aydınlatılmaya çalışılmıştır. Şârihler, *Mesnevî*'yi şerh ederken özellikle ilk on sekiz beytine ayrı bir önem vermiştir. Varlığa ve birliğe ulaşma hedefinde olanlara bir yol haritası çıkarma amacıyla olan *Mesnevî*'nin cevheri olarak görebileceğimiz bu ilk on sekiz beyit, bir anlamda *Mesnevî*'nin asıl özüdür. Simgelerle ve sırlarla dolu olan bu beyitlerde her okumada farklı keşifler ve farklı anlamlandırmalar okuyucunun karşısına çıkar. Bu beyitlerden altıncı beyitte ise Mevlânâ, varlığın sırlarından dem vurarak herkesin kendisini olması gerektiği kadar anlayamadığından bahseder. Çalışmamızda söz konusu olan bu sırlardan Mevlânâ'nın ne demek istediğini, *Mesnevî*'nin altıncı beyti ekseninde bugüne kadar yapılmış şerhlerden yola çıkarak yeni okumalar yapmak asıl amacımız olacaktır.

Anahtar kelimeler: Mevlânâ, Mesnevî, şerh, sır.

UNDERSTANDING MEVLANA'S SECRETS THROUGH THE SIXTH COUPLET OF THE MASNAVÎ

Abstract

The Masnavi-yi Ma'nevî, in which Mevlana Celaleddin-i Rumi presents his Sufi teachings to his readers through various symbols in a mystical journey, is one of the most distinguished examples of Sufi literature. This extensive six-volume masterpiece is a classic that delves deeply into moral stories rich with spiritual significance. Due to both Mevlana's fame and the organizational structure of the Mevlevis, the *Masnavi* stands out as a work that has been taught, pondered upon, and interpreted in different places throughout the ages. Due to its deep meanings and allegorical structure, the *Masnavi* has been commented on by Sufis and researchers with new perspectives in every period, and new layers of meaning that remain in the depths have been tried to be illuminated. While commenting on the *Masnavi*, researchers have given special importance to the first eighteen verses. The first eighteen couplets, regarded as the essence of the *Masnavi*, form a kind of roadmap for those striving to attain existence and unity and can be seen as the very heart of the work. In these couplets, filled with symbols and mysteries, readers encounter new discoveries and interpretations with every reading. In the sixth couplet, Rumi touches on the secrets of existence and reflects on how everyone understands him only to the extent they are capable. Our primary goal in this study is to explore what Rumi intended by these mysteries, offering fresh interpretations based on the commentaries written on the sixth couplet of the *Masnavi* to date.

Keywords: Mevlana, Masnavi, commentary, secret.

* Dr. Öğretim Üyesi, Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü,
e-posta: emre.vural@amasya.edu.tr ORCID: 0000-0002-4870-6200

Gönderilme Tarihi: 23 Ekim 2024
Kabul Tarihi: 22 Kasım 2024
Yayımlanma Tarihi: 17 Aralık 2024

1.Giriş

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî tarafından irticalen kâtibi ve ilk halifesi olan Hüsâmeddin Çelebi'ye Farsça olarak yazdırıldığı *Mesnevî* adlı eseri, altı ciltten ve yaklaşık olarak 25.700 beyitten meydana gelir. Seyr ü sülûk yolunda ilerleyenler için bir irşad kitabı olan *Mesnevî*, tasavvufa ait olan bütün unsurları öğretici bir üslûpla muhteva etmektedir. Ne zaman yazılmaya başlandığı hakkında kesin bilgi bulunmayan eser, bazı duraklamalarla birlikte muhtemelen 1258-1268 yılları arasında oluşturulmuştur. Hüsâmeddin Çelebi'ye yazdırılan eser, Mevlânâ'nın sekr hâlinde söylediği sözlerden oluşur. Bu nedenle eserde muhteva ve şekil açısından sistematik bir yöntem bulunmamaktadır. Mevlânâ, *Mesnevî*'ye aktarılan sözlerini bazen gece gündüz hiç durmadan söylemiş, bazense aylarsa suskun kaldıktan sonra söylemeye devam etmiştir (Ceyhan, 2004, s.325-327).

Klasik doğu edebiyatında mesnevî, bir nazım şeklinin adıdır. Beyitlerle oluşan ve her beytin iki mısrasının kendi arasında kafiyeli olduğu bu nazım şekli, özellikle uzun olan veya birçok hikâyeden oluşan anlatılarda şairler tarafından tercih edilir. Mevlânâ ise kitabının adını *Mesnevî* diyerek över ve eserinin birinci cildin dibâcesinde Besmele'den sonra "Bu kitap *Mesnevî*"dir der. Mevlânâ'nın eseri yazıldığı dönemden itibaren meclislerde tanınip şöret kazandıktan sonra mesnevî denildiğinde akla ilk gelen klasik doğu şiirinin nazım şekli olan mesnevî değil Mevlânâ'nın eseri olan *Mesnevî*'dir. Mevlânâ, bu eserinde inanış sırlarını açmak için dinin temellerini okuyucularına anlatmaya çalışmaktadır. Bu temeller ise insana gerçeği aratarak bildirmek, edinilen bilgiyi buluş safhasına getirmek ve sonunda buluş ile daha önce edinilen bilgileri tahakkuk ettirmektir. *Mesnevî*'sini Allah'ın en büyük fıkhi olarak nitelendiren Mevlânâ, böyle bir söylemde bulunarak bir anlamda Allah'ın eserlerini, sıfatlarını, kudretini ve hikmetini dile getirmiştir (Gölpınarlı, 1989, s.6-10).

Tasavvufî yapı içinde simgelerle ve metaforlarla derin şekilde işlenmiş bir eser olan *Mesnevî*, insân-ı kâmil olma yolunda ilerleme gayreti içerisinde olan sâlikler için kılavuz niteliğindedir. Ancak Allah'ı onun yarattığı kul olan insanla birlikte anlatmaya çalışan ve bu yolda vahdeti insanlara kavratma gayretinde olan Mevlânâ'yı ve onun eserini anlamak, bu yolda ilerleyenler için basit bir mesele değildir. *Mesnevî*'yi tasavvuf penceresinden Mevlânâ'nın görebildiği açıdan görmek için azme, gayrete, aşka ve bilgiye ihtiyaç vardır. Bu unsurlardan birisi olan bilgiye sahip olabilmek için de belirli bir oranda tasavvufî anlayışa sahip olmak gerekir. Mutasavvıflar ve şârihler de bu bilgi açığını kapatmak, anlaşılmaya kolaylaştırmak ve sâliklere daha iyi bir yol çizebilmek amacıyla farklı dönemlerde *Mesnevî*'yi farklı yöntemlerle şerh etmişlerdir.

Tarihî süreç içinde birkaç beyit ve hikâye ile başlayan *Mesnevî*'yi tercüme ve şerh etme geleneği zaman içinde yaygınlaşmış, bazı şârihler ise *Mesnevî* gibi hacimli bir eserin tamamını Türkçe şerh etmiştir. Bu isimler Şem'î Dede (ö.1596'dan sonra),

Ankaravî İsmail Rusûhî Dede (ö.1631), Şifâî Mehmed Dede (ö.1671), Şeyh Murad-ı Buhârî (ö.1848), Ahmed Avni Konuk (ö.1938), Tâhirü'l-Mevlevî (ö.1951) ve Abdülbaki Gölpınarlı (ö.1892)'dir (Güleç, 2006, s. 136). *Mesnevî*'nin bir kısmını veya içindeki seçmelerin bir bölümünün manzûm ve mensûr şerh edildiği eser sayısı oldukça zengindir. *Mesnevî*'de ayrı bir ehemmiyet gösterilen ilk on sekiz beytin şerhini yapanlar ise İsmail Rûsûhî-yi Ankaravî, Ağazade Mehmed Efendi, Bağdatlı Abdülaziz Âsım, Rızaeddin Remzi Rufai ve Abdurrezzak Tek gibi isimlerdir (Özdemir, 2017, s.369).

Mesnevî'in ilk on sekiz beytine ehemmiyet verilmesi durumu ise ilk olarak Mevlevî gelenekleri içinde yer edinmiş bir meseledir. Teşkilatçı bir yapıya sahip olan ve kaidelerine bağlı bir topluluk olan Mevlevîler, *Mesnevî*'ye duymuş oldukları saygının bir neticesi olarak *Mesnevî*'nin özü olarak kabul edilen on sekiz beytin sayısal değeri olan on sekizi, nefis terbiyelerinin çeşitli aşamalarında ve günlük yaşantılarında telmih ederek göstermeye çalışmışlardır:

“Mevlânâ tarafından bizzat yazılan bu on sekiz beyte, Mevlevîler pek büyük bir ehemmiyet verirler; onlarca, bütün *Mesnevî*'nin hulâsası bu beyitlerdedir. Mevlevîlerde nezr-i Mevlânâ, dokuz, on sekiz, yirmi yedi, otuz altı gibi dokuzun misli olan sayılardır ve bilhassa on sekiz sayısı kutsaldır; herhangi bir yoksula, bir dergâha, bir dervişe niyaz olarak verilen para on sekiz sayısınca verilir; on sekiz kuruş, on sekiz lira gibi. Derviş, bin bir gün çile çıkardıktan sonra hücre sahibi olur; hücrede on sekiz gün çilesi çıkarması şarttır.” (Gölpınarlı, 1989, s. 28)

Biz de bu çalışmamızda gelenek içinde değerli olarak görülen ve ayrı bir önem verilen *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinden birisi olan altıncı beyti önce bugüne kadar yapılmış olan şerhlerden yola çıkarak anlamaya çalışacak sonrasında ise yeni bakış açılarıyla tekrardan okumaya, anlamaya ve anlatmaya çalışacağız.

2.Mesnevî Şârihlerinin Gözünden Mesnevî'nin Altıncı Beyti

“Her kesî ez zann-ı hod şûd yâr-i men

Vez derûn-î men necüst esrâr-ı men

Her kişî zu 'munca bana yâr olur,

Sohbetimden tâlib-i esrâr olur

Her kişî yâr olur zannınca bana

Vâkıf olmak ister sırlardan yana” (Ahmed el-Hakîm, 2019, s.212)

Mesnevî'nin gerek tamamını gerekse ilk on sekiz beytini şerh eden şârihlerin değerlendirmelerine bakıldığında *Mesnevî*'nin altıncı beytiyle ilgili bazı ortak

görüşlerin ve farklılıkların olduğu dikkat çeker. Bu farklılıklar, yorumlamaya bağlı düşüncelerden oluşan durumlar olacağı gibi şârihlerin birbirlerinin şerhlerinden etkilenmeleri sonucu da ortaya çıkmış olabilir. Bu açıdan *Mesnevî*'nin altıncı beytiyle yapılan şerhlerde ilk dikkat çeken husus, bu beytin anlam çerçevesinin derinliklerinde hakikate ulaşmak için çabalamak anlayışının bulunmasıdır.

Abidin Paşa, Mevlânâ'nın nasihatlerini çevresinde bulunanların anlamadıklarını belirterek bu nasihatlerdeki manâ hakikatlerine ulaşmak için de insanların fiilen bir çalışma içerisine girmediklerini belirtir. Ona göre ilahî aşka nail olabilmek için insan, hangi işle uğraşıyorsa gücünün yettiği ölçüde o işi layıkıyla yerine getirmek için çabalamalıdır (Abidin Paşa, 2007, s.20).

Ahmed Avni Konuk ise bâtının sırlarına vakıf olmak isteyenlerin belirli bir mücadeleyi göze almaları gerektiğine vurgu yapar. Tasavvuf yolculuğunun en üst mertebesi olan insân-ı kâmile ulaşma gayreti içerisinde olanların yapması gerekenler, şiddetli mücâhedât ve riyâzâttır (Konuk, 2011, s.77). Nefis mücadelesi olan mücâhedât, tasavvuf yolunda mürşidin karşılaştığı en çetin imtihanlardan birisidir. Allah'ın rızasını elde etmek amacıyla olan sâlik, girmiş olduğu içsel yolculuğun çetin safhalarından geçerken dünyevî arzularından ve onun benliğini oluşturan yapılardan sıyrılması gerekir. Bunu gerçekleştirirken de hep bir mücadele içerisinde olması gerekir, aksi halde bâtının sırlarını elde edemez.

Kişinin en büyük düşmanı olan nefis; can, benlik, kulun kötü huyları ve vasıfları gibi anlamlara sahiptir. İnsanın nefisle başa çıkması için onun arzularına karşı gelerek onu ezmesi, kırması ve mücâhede etmesi gerekir (Uludağ, 2012, s.274). Nefisle mücadeleye girilip onu terbiye etme yoluna gidilmediğinde nefis, insanı kötülöklere ve günahlara yönelterek yanlışa sevk edebilir. Tam tersi istikamette olumlu yönde nefis terbiye edildiğinde ise kişi hem bu dünyada hem de âhirette rızıklandırılır. Bu duruma vurgu yapan Ağazade Mehmed Dede, nefisini mücadeleyle terbiye edenlerin Hz. Muhammed'in ve ehl-i beytinin hürmetine nail olunmuş bir nefisle rızıklandırılacaklarından bahseder (Duru, 2003,168).

Nefisle mücadele içerisine girip Allah'ın rızasını kazanmak, onun nimetlerinden faydalanmak ve gerçek sırlara vakıf olmak amacıyla olan mürşidlerin emek sarf etmesi gerektiğine dikkat çeken *Mesnevî* şârihlerinden birisi de Rızaeddin Remzi'dir. Ona göre, Mevlânâ'nın meclislerinde bulunan kişiler, onun içsel benliğinde yer alan ve bir şekilde tecellî eden sırları anlamak için taharrî (gerçeği bulmaya çalışma) etmemişlerdir (Demirel, 2005, 622).

Allah'ı ve onun yarattıklarını birlik anlayışı içinde anlamlandırma çabası içinde bulunan sûfiler, sâliklerini insân-ı kâmile giden yolda aydınlatmaya çalışmışlardır. Bu minvalde sâlik, tabiatı Allah'ın tevhidi içinde kendisiyle birlikte düşünmeye çalışmalı ve hakikatte görünmeyen sırlara vakıf olmalıdır. Bunu yaparken de yukarıda belirttiğimiz üzere sürekli çalışmalı ve çabalamalıdır. Ancak farklı özelliklere ve yeteneklere sahip olan insan, bir noktada hem hakikatin sırlarına hem

de mürşidinin sırlarını kavramada yetersiz kalacaktır. Sûfîlerin isti'dâd olarak tanımladıkları anlamlandırma ve kavrama yeteneği, insan zihninin sınırlarını belirli bir noktaya kadar açabilen bir unsurdur. Hakikati kavrama noktasında insan, ne kadar azimle ve istekle çabalarsa çabalasın ancak belirli bir noktaya kadar ulaşabilir. Zira kendisine verilen yetenek sınırlıdır ve o yetenek onu ancak belirli bir mertebeye kadar ulaştırabilir. Bu minvalde değerlendirme yapan Derviş Muhammed Şifâyî, Mevlânâ'nın sözlerine herkesin kendi zannınca anlamlar verip yine kendi yeteneklerinin sınırları ölçüsünde Mevlânâ'nın hikmetlerinden faydalandıklarını belirtir (Özdemir, 2016, 87).

Abdülbaki Gölpınarlı da *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinde Mevlânâ'nın insân-ı kâmil olma yolunda ilerleyenlerin karşısına çıkan zorlukları dile getirdiğinden bahseder. Âlemin özü olan insan mutlak varlıktaki sübûtu ararken özlem çekerek sıkıntı içerisine girer. Feryat ederek halinden şikâyet eden ve bilmeyenlere gerçeği anlatma derdinde olan insân-ı kâmil, bir bakıma onu dinleyenlerin kendini gerçek manâda anlamadığı için de bu haldedir. İnsanların onu anlayabilmesi için ya doğuştan yetenekli olması ya da kâmilin lütfuyla isti'dâd sahibi olması gerekir (Gölpınarlı, 1989, 39).

Kâmil kişinin lütfetmesi hususuna Ziya Avşar da değinir. Ona göre velîler, Ashâb-ı Kehf'e benzer ve rızaları olmadan onların sırlarına vakıf olamazsınız. Velîler, sırta talip olanlarda samimiyet görürlerse bu sırları açığa çıkarabilirler. Samimiyetin olduğu bir ortamda aranılan başka bir kriter olmaz. Talip olan kişinin cahil ve akılsız olması da bu durumu değiştirmez (Avşar, 2019, s.42)

Ulaşılması zor bir mertebe olan insân-ı kâmil, Allah'ın yeryüzündeki hazinesi konumundadır. Her kişi, istediği gibi onun sırlarını dışarıdan anlayamaz. Ancak onun sahip olduğu vasıflar ve bilgiler hakkında zan sahibi olabilir. İnsân-ı kâmilin sırlarını anlayıp kavrayabilmek yalnızca ehil olan kişilere layık olan bir durumdur. Ehillikse kendi içinde mertebelere ayrılmış durumda olup çalışmanın yanı sıra yeteneğe de bağlı olan bir durumdur. Tasavvufta bir şeyin bilgi yoluyla elde edilmesi olan ilm-i yakîn'in çalışılarak kazanılması (kesbi) başka şey onun idrak edilerek anlaşılması başka şeydir. Kişinin ilimlerden ne anlayacağı bile belirli bir yeteneğe sahip olmasıyla ilgili bir durumdur (Ahmed el-Hakîm, 2019, s.215-221).

Sabûhî Ahmed Dede ise *Mesnevî*'nin mezkûr beytini şerh ederken bâtın sırlardan bahsederek bu sırlara vakıf olmanın herkese müyesser olmadığından bahseder (Algül, 2007, s.47). Mevlânâ gibi mutasavvıflara göre ibadetlerin manevî anlamda özünü teşkil eden, tabiatın sırlarını açığa çıkaran bâtın ilmi gizli bir ilimdir ve onu anlayamayacak düzeyde olan halka anlatmak câiz değildir. Çünkü halk yüksek bir anlayış düzeyi isteyen ilm-i bâtını ya eksik ya da yanlış anlar. Bu yüzden bu ilim, zeki, yetenekli ve kalp gözü açık olan kimselere öğretilir (Uludağ, 1992, s.188).

Bağdatlı Abdülaziz Âsım, ilm-i bâtın diye adlandırılan bu sırlara vakıf olmak için kişinin zandan kaçınması gerektiğini belirtir. Ona göre, hak yolunda gerçek

anlamda ilerlemeye çalışan mürşîd-i hakikî bu sırları anlayabilir. Ancak zan anlayışından vazgeçmeyenler, olaylara ve kişilere hüsn-i zan nazarında bakmayanlar bu sırrın ne olduğunu asla anlayamazlar (Özdemir, 2017, s.376).

Zannın insanı hakikatten uzaklaştırdığını belirten Hüseyin Top, Mevlânâ'nın sırlarına vakıf olmak için gerekli olan anlayışı bir ceviz metaforu üzerinden anlatmaya çalışır. Varlığın özünü görebilmek, ondaki sırlara sahip olabilmek hikmettir. Kişi zanlarından sıyrılıp olayların özüne inemezse kabukta kalır. Kabukta kaldığı kısım ise varlığın kendisinden bir parça olmasına rağmen varlığın özünden uzak ve asıl olandan farklı bir evredir. Öze ulaşmak için aşk ve iman gereklidir. Özün dışında kalan kabuklu kısım ise küfürdür. Mevlânâ'nın asıl sırlarının farkına varamayıp ondan bir âlim veya bir şair diye bahsetmek cevizin kabuğunda kalan insanın durumuyla eşdeğerdir (Top, 2011, s.43-44).

Tahirü'l-Mevlevî, bu durumu sathî nazar bakışıyla açıklamaya çalışır. Sathî nazar anlayışına sahip olan kişiler, bir şeyin sadece dış görünüşüyle yüzeysel olarak ilgilenirler. Sırları ve hakikatleri anlama lüzumu içinde bulunmazlar. Sırlara vâkıf olmak isteyen manâ ehli ise dış görünüşten daha ziyade varlığın içindeki özü ve cevheri tedkik etme çabası içinde bulunur. Bu iki bakış arasında hakikatleri anlama ve kavrama açısından çok derin farklılıklar bulunmaktadır. İlkine sahip olan kişi, varlığı son derece yüzeysel bir şekilde algılamakta ikincisine sahip olan kişi varlığın derinliklerindeki sırları bile kavrayacak bir anlayışa sahip olur (Tahirü'l-Mevlevî, 1975, s.58)

3. Mevlânâ'nın Sırlarına Açılan Kapı: Mesnevî'nin Altıncı Beyti

Mevlânâ, *Mesnevî*'nin altıncı beytinde çeşitli sırlara vakıf olduğunu ancak kendisini çeşitli meclislerde tanıyanların, görenlerin, *Mesnevî*'sini okuyanların gerçek anlamda onu anlayamadıklarını belirtir:

“Herkesî ez zann-ı hod şüd yâri men

Ez derûn-i men necüst esrâr-i men

İnlediğim meclislerdeki farklı meşrepten kimselerin her biri, kendi kötü zanları ve maksatlı kıyasları ile beni yâr edindi. Kimileri feryadımı mecaza hamledip, şehvet ve hevâ ile beni dinledi; kimileri de halimi, zahirin içi boş ve sedasıyla kıyas etti...İçimdeki manâlara istekli olup, sesimden sırrıma ve hâlimin görünüşünden hakikate geçmediler. Zira, bakışları dışa mihliydi ve bâtinî sırlara vakıf olmaya istidatları yoktu.” (Bursevî, 2007, s.39).

Kur'ân'dan, hadîsten ve tasavvufî yolculuğu sırasında kazandığı deneyimlerden edindiği bilgilerle *Mesnevî*'sini oluşturan Mevlânâ'nın karşısında elbette belirli bir zümre veya topluluk bulunmamaktadır. *Kur'ân* bütün insanlığa nasıl seslendiyse *Kur'ân*'dan feyz alarak nasihatlerde bulunan Mevlânâ da hitabını herkese yapmaktadır. Toplumun her kesimine tevhidî yaratıcıyla birlikte anlatma gayretinde olan Mevlânâ, bu nedenle *Mesnevî*'nin altıncı beytinde “Herkes kendi zannınca...”

diye başlamaktadır. Beyitteki herkes, Mevlânâ'nın bizzat yaşadığı dönemde bulunarak onun sohbetlerine katılan kişiler değildir. Herkes, Mevlânâ ile aynı zamanda bulunan veya ondan sonraki zamanlarda Mevlânâ'nın eserlerini okuyan kişiler de değildir. Herkes, beyit oluşturulduktan sonra Mevlânâ'nın muhatabı olan bütün insanlıktır.

İnsân-ı kâmil olan velîler, Hak'ın yeryüzünde bulunan sayısız hazinelerindedir. Nasıl ki her hazine muhafaza edildiği kaba dışarıdan bakılınca anlaşılıyorsa bu velîlerin sınırları da dışarıdan bakılarak anlaşılabilir. Velî zümresine dahil olan Mevlânâ'yı anlamaya çalışan insanlar da bu velîlere taşıdıkları zanlar ve bilgilerle yoldaş olmaya çalışırlar. Zan ise gerçek doğru olan Hakk'a dair olan bu yolculukta insanlığın elinde bulundurduğu bir ilimdir. Bu ilim, hakkı gerçek anlamda bilme anlayışıyla (mârifetullah) beslenirse insanın hakikati artar (Ahmed el-Hakîm, 2019, s.215-216).

Mevlânâ gibi bütün insanlığa seslenmeyi kendisine şî'ar edinmiş bir kişiyi hakkıyla tanımak ve anlamak için de zannın 'mârifetullah'tan beslenmesi gerekir. Yaşadığı dönemden itibaren geçen zaman dilimlerinin tamamında, düşünceleri ve hayatına uyguladığı ritüelleri dolayısıyla Mevlânâ'yı eleştirenler kadar övenler de olmuştur. Hakkı gerçek anlamda bütün insanlığa tanıtmaya çalışırken Mevlânâ'nın eleştirilmesi ise gayet normal bir hadisedir. Zira o, Hak yolunda hakkı anlatan bir insân-ı kâmil olarak belirli bir topluluğu değil bütün insanlığı 'herkes'i muhatap olarak almıştır. Bu da Mevlânâ'nın bizzat kendisiyle karşılaşan veya eserleriyle onu tanıma fırsatı yakalayan insan sayısı kadar zan anlamına gelir. Gelenekleri, görenekleri, dünya ve ahiret inançları farklı olan insanlar da dünya görüşlerindeki farklılıklardan dolayı Mevlânâ'yı kendi zanlarınca görmüşlerdir. Zanlarında gerçek olan hakikati rehber edinenler, Mevlânâ'da gerçeği görerek hakka ulaşmış; hakikatten uzaklaşarak Mevlânâ'yı anlamaya çalışanlar ise haktan uzaklaşarak küfre yönelmişlerdir.

İnsan, hangi zanna sahip olursa olsun velîleri anlayabilmesi için ya doğuştan gelen bir anlama yeteneğine sahip olmalı ya da velîlerin de dâhil olduğu hakikat yolunda durmadan gayret içerisinde olmalıdır. Aksi halde kesretin içinde yer alan zanlarla birlikte tevhide ulaşması imkansızdır. Hakka dair olan gerçek bilgiler, değişmeyen ve sabit olan bir yapıya sahiptir. Bu bilgiler, nefs'ül-emrde bulunur. Nefs'ül-emrden ise nebiler, resûller ve hakka gerçek anlamda tabi olmuş velîler nasıplenebilmiştir. İnsanların anlayışları ise bunların dışında kalan, hakikat ile küfür arasında zihni sorgulatan bir anlayıştır. Varlığı anlama noktasında insanların sahip oldukları ilim, ya ilm-i haktır ya da zandır. Zan insanların zihninde iki şekilde ortaya çıkar. Birincisi zannı hakka benzettiği için zanna tabi olması, ikincisi haktan uzaklaşmak amacıyla zannı hakikat olarak beyan etmesi. Bunlardan ilkinde sahip olan insan, Allah'ın rahmetine mazhar olur, ikincisine sahip olan ise Allah'ın gazabına uğrar (Ahmed el-Hakîm, 2019, s. 215-216).

Rahmet ve gazab arasında ilmiyle muamele gören insanlara, Allah'ın cemâl ve celâl sıfatları bir şekilde tecelli eder. Allah'ın bu sıfatları, tasavvufî anlayışın temellerinde ayrı bir yere sahiptir. Mutasavvıflar; Allah'ın lütuf ve rızasını cemâl tabiriyle, Allah'ın kahr ve gazabını ise celâl tabiriyle ifade etmişlerdir. Celâl ve cemâl sıfatları varlığın bütün unsurlarında kendisini tecellî ettirir. İbnü'l Arabî, *Kur'ân*'dan örnekler vererek bu sıfatları açıklamaya çalışmış ve âlemdeki her şeyin bu sıfatlara bağlı bir müteakabiliyet içinde olduğunu belirtmiştir. Öyle ki insân-ı kâmil olmaya çalışan sâliğin üzerinde cemâl sıfatı üns tesiri meydana getirirken celâl sıfatı korkma, sıkılma ve üzüme gibi tesirler meydana getirir (Uludağ, 1993, s.240). *Mesnevî*'nin altıncı beytine bu bilgiler ışığında baktığımızda herkesin Mevlânâ'yı neden kendi zannınca değerlendirdiğini daha iyi anlarız. Varlığa tesir eden Allah'ın cemâl ve celâl sıfatları, varlığı anlamlandırmaya çalışan insanlarda farklı bakışların oluşmasına sebebiyet verir. Kendi zanlarına sahip olan inanlar da karşılaştıkları durumları zanlarının miktarınca değerlendirirler. İsmail Hakkî Bursevî'nin bu konuda vermiş olduğu örnek gayet açıklayıcıdır:

“Anlatılır ki, Mevlânâ'nın (k.s) meclisine bazı vakitler bir rahip gelir ve önünde iki kat eğilip Mevlânâ'ya saygı gösterirdi. Mevlânâ dahi tevazu ile ayağa kalkardı. Bu işin sırrı şudur: Rahip, celâl'in zuhur yeri olanlardandı ki, bu kimselerde, cemâl bâtında kalmıştır. Mevlânâ, cemâl'in zuhur yeri olanlardandı ki, bu kimselerde celâl setr olmuş, örtülü kalmıştır. Yani kahra müteallik olan celâl'den Allah ehlinde fiilî olarak bir eser yoktur; zira onlar, riyazet ve mücahede ile ateşi nura çevirmişlerdir. Kahr, ateş cinsindedir. Onun için, gazaba uğramışlar ateşle azaplanırlar. Ve onlarda kahra müteallik olan mertebe, kuvve olarak mevcut değildir. Mevlânâ'nın ruhbana baş eğmesi, hakikatte onların bânlarında gizli kalmış kuvve hâlindeki cemâl'e göredir: zahirlerinde fiilî hâldeki celâle değildir.” (Bursevî, 2007, s. 42-43).

Her nesneye ve her konuya sahip oldukları zanlara göre bakan insan, varlığın hakikatine inemediği zaman yukarıdaki kıssada anlatıldığı üzere Mevlânâ ile rahibin selamlaşmasını farklı şekilde yorumlayabilir. Hak yolunda ilerleyen, tecrübe sahibi sâlik ise bu düşüncelerden sıyrılarak her davranışın ve her düşüncenin ardındaki gerçek hakkı görebilir.

Altıncı beytin devamında geçen 'sır' bahsine geçecek olursak “Sır kelimesi tasavvufta “sadece Allah'ın bildiği ya da az sayıda insan tarafından bilinen özel bilgi” ve “ruhun bir idrak mertebesi” olmak üzere iki anlamda kullanılır” (Tosun, 2009, s.115). Mutasavvıflar sırı ayrı bir ehemmiyet verirler. Onlara göre bazı sırlar asla açığa çıkmamalı ve sadece kul ile Hak arasında kalmalıdır. Sır, kalp ve ruh arasında ise ayrı bir münasebet bulunmaktadır. Kalp, sır ve ruh aynı özden yaratılmış ve birbirinin içine geçmiş halkalar şeklinde oluşturulmuştur. Sır bunlardan en derinde yer alan unsurdur. Kalp, beşerî unsurlardan sıyrıldığında ruha, ruhtan da sıyrıldığında daha saf bir hâl olan sırı ulaşır. Bu üç unsur, öz itibariyle

aynı olmasına rağmen sâliğin sahip olduğu vasıflara ve hâllere göre değişir (Tosun, 2009, s. 115).

İnsanı bitkilerden ve hayvanlardan ayıran, insanda sorumluluğa ve yükümlülüğe sebep olan ruh, nefis, kalp ve akıl kavramlarıdır. İnsanın büyüyüp gelişmesi bitkilerle olan ortak yanını oluştururken iradesiyle hareket etmesi ise hayvanlarla ortak yönünü oluşturur. İlahî bir cevher olan ruh/akıl ise sadece insana özgüdür. İnsanî ruh ise bünyesinde bitkisel ve hayvanî ruhu da içerir. İnsan ruhunun katmanlardan oluşması durumu nefis, kalp ve akıl kavramları için de geçerlidir. Bu kavramların hepsi ruhanî ve rabbanî lâtiflerin adıdır. İnsanı diğer canlılardan ayıran ve gerçek anlamda Allah'ın istediği şekilde insan olmasını sağlayan da bu unsurların hakkın rızasına göre yönlendirilmesidir. İnsan, bu kavramları Allah'ın istediği doğrultuda kullandığında ise kimsenin ulaşamadığı bilgilere ulaşır. Ancak bazı bilgiler de vardır ki onlar, sadece peygamberlere ve velilere nasip olmuştur. Ruhları beş mertebeye ayırarak bu mertebeler hakkında bilgiler veren Gazâlî, kudsî-nebevî ruha sadece peygamberlerin ve bazı velîlerin sahip olduğunu belirtir. Gazâlî'ye göre bu ruha sahip olanlar, akılla ve ruhla sahip olunamayan bazı bilgilere de sahip olurlar (Uludağ, 2016, s. 29-33). *Mesnevî*'nin sırlarını anlamak amacıyla beyte bu açıdan bakıldığında herkesin Mevlânâ'nın sırlarına vakıf olması, onun edindiği bilgilere sahip olması imkansızdır. Bu idrak mertebesi Allah'ın bir lütfudur ve sadece Allah'ın bu yeteneği bahsettiği kişiler bu bilgileri edinebilir.

Mevlânâ gibi bütün insanlığa seslenen bir sûfinin bahsettiği sırlar, elbette ki bütün insanların doğuştan sahip oldukları idrak mertebesince anlaşılacak meseleler değildir. Mevlânâ'nın sırlarının bir kısmını Allah dostu velîler bilirken, bir kısmını da aşkla gayret eden sâlikler bilebilir. Ancak sûfinin sırrını bilmek için sâliğin önünde bazı engeller bulunmaktadır. Bu engellerden bir kısmı, bizzat sâliğin aşması gereken onun nefis terbiyesiyle ilgili hususlardır. Kendisini mürşidinin açmış olduğu yolda geliştiren, aşkla mücadele eden ve Hak yolunda defalarca sınava tabi tutulan sâlik; engellerden ilkinin bir anlamda geçmiş olur. Mücadelenin sonunda sâliğin sırlara vâkıf olması ise kesin değildir. Sâliğin sırları bilebilmesi için mürşidinin rızası gereklidir. İşte tam bu noktada sırrın özel bilgi olma durumu ortaya çıkar. Bir hâl durumu olan sırları bilme, mürşîd tarafından sâliğe doğrudan verilecek bir bilgi değildir. Mürşîd, sadece sâliğin bu sırrı elde edebilmesi için geçeceği mertebeleri göstererek onu aydınlatmaya çalışır. Mücadelenin sonucuna mürşîd karışamaz. Başarılı olan sâlik, bu sırı Hakk'ın rızasıyla sahip olur. Aksi hâlde bu sır, mürşidin doğrudan doğruya sâliğe söyleyebileceği bir şey değildir.

Mevlânâ'nın sırlarını hakkıyla bilmek gerçek anlamda zordur. Tasavvuf anlayışında sırları bilebilmek için manevî bir tecrübeye sahip olmak gerekir. Bu tecrübe ise, seyr ü sülûk yolunda edinilen bilgiler ışığında ortaya çıkabilir. Bu yolculukta Mevlânâ, kendisini 'ney'e benzetmiş ve 'ney' gibi inleyerek bu sırlara ulaşmıştır. Mevlânâ ile sohbet eden kişiler ancak nefsinin hazlarından geçerek ve nefsiyle mücadele ederek bu sırlara ulaşabilir. Aksi halde ruh gözlerinin açılması ve

Mevlânâ'nın gördüğü şekilde varlığa görebilmeleri imkansızdır (Konuk, 2011, s.77).

Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetnâme* adlı eserinde tasavvuf yolunda ilerleyenlerin sırlarına dair bazı açıklamalarda bulunur. Ona göre şeriat, hakikatin sırrı ve içyüzüdür. Şeriat yolunda ilerleyen sâlikler, ilahi bir yakınlığa erişerek sırlara erişirler. Edepsizlik edenlerse sapkınlığa düşerek bu sırdan mahrum kalırlar. Bu yolda isteklerde bulunan kişiler, istediklerine ibadetle ulaşır. İbadette murat ne ise kişi sonunda onu elde eder (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 2012, s. 1006). Şeriatın kaideleriyle yolunda ilerleyen sâlik, eriştiği mertebenin kendisine nasip ettiği kadar bilgiye ve sırta vakıf olabilir. Dolayısıyla bu yolda farklı noktalara ulaşanlar, farklı sırların hakikatine varır. Ancak bu yolda herkes tam anlamıyla bütün sırlara erişemez. Zira yukarıda da anlattığımız üzere bazı sırların bilgileri sadece peygamberlere ve velîlere nasip olur.

4.Sonuç

Mevlânâ'nın *Mesnevî-yi Ma'nevî*'si yazıldığı dönemden itibaren Türk İslâm edebiyatında en çok okunan ve üzerinde en çok düşünülen eserlerin başında gelir. Eser, simgesel bir yapıya sahip olması hasebiyle hem tasavvufi çevre hem de akademik camia tarafından pek çok defa şerh edilmiştir. Geleneksel ve modern yöntemlerle yapılan bu şerhlerde ise her defasında *Mesnevî*'nin yeni bir özelliği gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Her yeni bir şerh, bir bakıma edinilen bilgilere yenisini ekleyerek *Mesnevî*'ye farklı bir gözle bakmak anlamına gelir. Geçmişten günümüze yapılan şerhlerin ışığında *Mesnevî*'nin altıncı beytine bakıldığında Mevlânâ'nın çağlar öncesinden insanlığa seslenerek sahip olduğu bilgiler hakkında insanlara bir şeyler söyleme endişesi içinde olduğu görülür. Seyr ü sülük yolunda ilerleyerek belirli bir mertebeye ulaşan ve bu mertebe neticesinde çeşitli sırlara vâkıf olduğunu dile getiren Mevlânâ, herkesin onu kendi zannınca anladığından dem vurur. Mevlânâ, *Mesnevî*'nin altıncı beytinde herkese seslenmesine rağmen onun sırlarına herkes vakıf olamaz. Bu sırlara sahip olabilmek için gelişmiş bir idrak anlayışına sahip olmak gerekir.

Peygamberler ve velîler sahip oldukları idrak sayesinde Mevlânâ gibi sûfîlerin sahip olduğu sırlara doğrudan ulaşabilirler. Diğer insanlar ise onun sırlarını tam anlamıyla hiçbir zaman idrak edemez. Mevlânâ'nın sırlarının tamamına olmasa bile bir kısmına peygamberlerin ve velîlerin haricindeki insanların ulaşması ise mümkündür. Seyr ü sülük yolunda emek harçayarak ilerleyen ve çeşitli mertebelere ulaşan insanların bir kısmı bu sırların bazılarını anlayabilir ancak ulaşılan bir sır, bir mertebeye karşılık gelmektedir. Sâlik, bütün sırlara vakıf olabilmek için en üst mertebeye ulaşmak için gayret etmelidir. Gayret ise bu yolculukta tek başına yeterli değildir. Allah, sâliğin bütün sırları görebilmesi için kalp gözünü açmalıdır aksi takdirde sâliğin isteği asla gerçekleşmez.

Mevlânâ, sahip olduğu sırlar ekseninde insanlarla yoldaş olan bir sûfi değildir. Tasavvufî öğretisi içinde belirli bir mertebeye ulaşmış bir kişi olarak Mevlânâ'nın mesajları sadece velîlere ve sâliklere yönelik değildir. Bütün insanlık, sahip olduğu idrak mertebesince Mevlânâ'yı anlayabilir ve onun vermiş olduğu bilgilerden payına düşeni alabilir. Bu durumda da insanların sahip oldukları bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Zan olarak beliren bu bakış, aslında bir anlamda insanın aynadaki yansımalarının karşılığıdır. Bu da kişiden kişiye değiştiği için herkes nasibince Mevlânâ'nın öğütlerinden, bilgisinden ve sırlarından nasiplenebilir.

Kaynakça

- Abidin Paşa. (2007). *Mesnevî Şerhi* (Cilt 1). (Sadeleştiren: Mehmet Sait Karaçorlu). İstanbul: İz Yayıncılık
- Ahmed el-Hakîm. (2019). *Râh-ı Kadîm I-II* (Editörler: Nâhil Akman, Yılmaz Aris). İstanbul: Enes Basın Yayın.
- Algül, A. (2007). *Sabûhî Ahmed Dede, Hayatı, Eserleri ve "İhtiyârât-ı Sabûhî" Adlı Eseri (1-100. Varak)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Avşar, Z. (2019). *Aşk Meclisi Mesnevî Şerhi-1*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Bursevî, İ. H. (2007). *Mesnevî'nin Ruhu*. Yay. Hazırlayan: Suat Ak. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Ceyhan, S. (2004). *Mesnevî. İslam Ansiklopedisi içinde* (C. 29 s.325-334). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesnevi--mevlana>, Erişim tarihi: [20.10.2024]
- Demirel, Ş. (2005). Şeyh Rızâeddin Remzi er-Rifâî'nin Tasavvuf Dergisi'ndeki Mesnevî Şerhi, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, VI (14) [Mevlânâ Özel Sayısı], 591-630.
- Duru, N. F. (2003). Mevlevî Şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytini Şerhi, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, IV(11), 151-175.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı. (2012). *Marifetnâme*. (Sadeleştirenler: Durali Yılmaz, Hüsnü Kılıç). İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Gölpınarlı, A. (1989). *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Mesnevî ve Şerhi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güleç, İ. (2006). Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Tamamına Yapılan Türkçe Şerhler. *İlmî Araştırmalar*. 22, 135-154.

- Konuk, A. A. (2011). *Mesnevî-i Şerîf Şerhi* (Cilt 1). (Yay. Haz: Selçuk Eraydın ve Mustafa Tahralı). İstanbul: Kitabevi.
- Özdemir, M. (2016). *Dervîş Muhammed Şifâyî Mesnevî Şerhi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Özdemir, M. (2017). Bağdatlı Abdülaziz Âsım'ın Türkçe Divan'ının Sonunda Bulunan Mesnevî'nin On Sekiz Beyit Şerhi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, (6) 1, s.368-382.
- Tahirü'l-Mevlevî. (1975). *Mesnevî Şerhi* (Cilt 1). İstanbul: Şamil Yayınları.
- Top, H. (2011). *Mesnevî-i Mânevî Şerhi* (Cilt 1). İstanbul: Rûmî Yayınları:
- Tosun, N. (2009). Sır. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C.37 s. 115-116). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sir#2-tasavvuf>, Erişim tarihi: [20.10.2024]
- Uludağ, S. (1992). Bâtın İlmi. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C.5 s.188-189). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/batin-ilmi>, Erişim tarihi: [20.10.2024]
- Uludağ, S. (1993). Celâl. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C.7 s.240). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/celal--tasavvuf>, Erişim tarihi: [20.10.2024]
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı.
- Uludağ, S. (2016). *Tasavvufun Dili* (2.Baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.